

Eerste analyse van
de ervaringen met
en impact van
discriminatie en
uitsluiting in drie
Rotterdamse
gemeenschappen

Report V.1

Rotterdam voorbij discriminatie

Project samenvatting

Project Acroniem	BBB
Subsidie Overeenkomst	963797
Oproep	REC-RRAC-RACI-AG-2020
Werk Programma	REC-2020
Type van Actie	REC-AG REC Action Grant
Start datum	01-04-2021
Duur	24 maanden
Coördinator	Gemeente Rotterdam

Document control

Resultaat	D3.1 Dissemination Activities Manual
Werkpakket	WP 5 Dissemination result of project
Opleveringsdatum	31-3-2022
Opgeleverde datum	2-5-2022
Disseminatie niveau	Public
Hoofdpartner van het resultaat	Art.1
Auteur	Huub Beijers
Beoordelaars	Alle partners
Goedgekeurd door	Alle partners
Versie	V1

Document revisie historie

Revisie	Gepubliceerd	Auteur	Commentaar
D3.1 V1	02-05-2022	Huub Beijers	

Rotterdam voorbij Discriminatie

Eerste analyse van de ervaringen met en impact van discriminatie en uitsluiting in drie Rotterdamse gemeenschappen

Sociaal kapitaal is een maat voor de kracht van het sociale weefsel dat gemeenschappen bijeen brengt en houdt en het mogelijk maakt om met succes op te komen voor gedeelde belangen. *Bonding* is een van de 'kapita Alvormen' die daarvan deel uitmaakt en verwijst naar het onderlinge vertrouwen, gedeelde normen en mate van onderling contact van mensen in een gemeenschap met een gedeelde identiteit (ethniciteit, buurt, geloofsovertuiging) (Arneil, 2006). Het is een maat voor cohesie binnen een gemeenschap.

Bridging verwijst naar het vermogen om contact te hebben buiten de eigen gemeenschap, gericht op het realiseren van een gezamenlijk belang. De hoeveelheid *bridging*-'kapitaal' wordt in lijn daarmee wel gezien als maat voor cohesie binnen een samenleving en voor de impact om je als burger van een samenleving te laten gelden. *Linking* is daar weer een verbijzondering van en betreft het vermogen om dat 'in de lijn' te doen, in verbinding met degenen die bestuurlijk of economisch verantwoordelijkheid dragen in de samenleving. De maat voor *bonding*-kapitaal volgens Putnam, een van de geestelijken vaders van het begrip, is de mate van onderling vertrouwen dat mensen uitspreken in de mensen die hen nabij zijn (buurt/gemeenschap) en het aantal contacten dat zij onderling hebben, waarmee zij initiatieven nemen om hun gezamenlijke positie te verbeteren.

In de eerste fase van het project Rotterdam voorbij Discriminatie (RvD) gaat het om het versterken van het *bonding*kapitaal: met elkaar binnen de gemeenschap uitwisselen van ervaringen t.a.v. discriminatie en uitsluiting, vertrouwen onderling versterken en nagaan welke stappen gezet moeten worden om tot verbetering te komen. Daarvoor zijn drie maal drie bijeenkomsten georganiseerd met Rotterdammers uit de Joodse gemeenschap, de Islamitische gemeenschap en de Zwarte gemeenschap. In dit verslag worden per gemeenschap de resultaten van de eerste twee bijeenkomsten weergegeven.

1. JOODSE GEMEENSCHAP

1.1. Geweldservaringen

In de gesprekken melden veel van de betrokkenen ervaringen met anti-Joods geweld, of herkenning van dergelijke ervaringen. Dat kan variëren van expliciete vormen van agressie op straat op grond van uiterlijke kenmerken, van 'gejood' worden, waarin sprake is van (rechtstreekse) negatief gedrag, uitingen, insinuaties of bejegening vanwege je Joods-zijn. Dergelijke openlijke agressie is niet dagelijks en of er altijd sprake is van geweld is niet voor iedereen een uitgemaakte zaak. Een deelnemer spreekt van 'negatief ervaren bejegeningen' en benadrukt dat de eigen perceptie die ervaring kleurt. Anderen wijzen erop dat de beschrijving van de situatie niet te defensief moet zijn en lijken erop te wijzen dat ook de reductie van Joodse mensen tot enkel slachtoffer en lijdend voorwerp ongewenst is.

Dat geldt niet voor de impliciete vormen van antisemitisme die vaker opgemerkt worden: "Het geweld wordt vaak achter je rug om gebruikt". (ook: De Wit & Fiere, 2021). Er worden ervaringen gedeeld over het onderwijs, over discriminerende uitingen van leerlingen onderling en over het tekortschieten van schoolbesturen om dat bij te sturen. Er wordt gesproken over het antisemitisme dat men in *social media* tegenkomt, over de spreekkoren op de sportvelden, over valse complimenten ("Word jij maar penningmeester, want jullie zijn goed met geld") of over vermeende Joodse netwerken en hun vertakkingen in de hogere kringen. Antisemitisme stereotypeert Joodse mensen en reduceert hen tot object dat men gebruikt om het eigen perspectief kracht bij te zetten. Dat geldt ook het filosemitisme, door (Drayer, 2014) beschreven als "het schijnheilige tweelingbroertje van het antisemitisme" dat men vaker in christelijke kringen tegenkomt en zijn wortels in hetzelfde kleinerende denken heeft als het antisemitisme. Een van de deelnemers geeft aan dat dit vaker zijn pad kruist dan antisemitisme.

Beide vormen van indirecte geweld ziet Bornstein (2004) als symbolisch of representatief geweld, dat mensen in hun wezen en waardigheid aantast en dehumaniseert. Galtung (1990) benadrukt dat ook dreiging van geweld moet worden gezien als geweld, dat de symbolische delen van het bestaan raakt zoals die tot uiting komen in religie, taal, ideologie, kunst, en kennis. Hij ziet dat net als Bornstein als opmaat voor andere vormen van geweld (direct en structureel geweld).

Een grote beweging die men in de samenleving ziet, is dat anti-Joods geweld weer salonfähig wordt, bijvoorbeeld in de politiek en in het verzet tegen de coronamaatregelen: "Het is onderdeel van het huidige maatschappelijke klimaat en debat. Dit raakt ons en onze ervaring, en bepaalt die. Dat is van belang en verandert steeds. In het huidige politieke klimaat zien we antisemitisme in nieuwe gedaanten de kop opsteken." De referentie aan het Palestijns-Israëlijs conflict in het Midden Oosten vraagt om aparte aandacht. De ervaring is dat leden van de Joodse gemeenschap daarop worden afgerekend vanwege hun Joods-zijn. Dit ervaart men als een vorm van antisemitisme, omdat het de logica van de stichting van de staat Israël en het Joods-zijn in één adem noemt. Niet alle Joodse mensen herkennen zich daarin. Iemand geeft aan dat "Israël" niet altijd refereert aan 'dat land in het Midden Oosten', maar ook een spiritueel begrip is, waaraan men houvast ontleent. Daarnaast ziet men dat over dat conflict een zwart-wit narratief wordt gelegd wat men ervaart als het ten onrechte 'witten' van de Joodse gemeenschap. Daarop worden afgerekend, of pas mogen meepraten als men zich uitspreekt ("Je moet een disclaimer bij je hebben"), wordt als een onrechtvaardige vorm van gatekeeping ervaren.

Waar komen deze anti-Joodse sentimenten vandaan? De bronnen liggen in het Christendom, meent een van de aanwezigen en is van daaruit overgegaan naar de Islamitische gemeenschap (ook Huttinga, 2018), ook de bedreiging door de 'kosmopolitische' Jood van eigen nationalistische sentimenten, of de angst voor de vermeende dubbele loyaliteit van Joodse mensen, ziet men als verklaringgrond. Daarin komt ook een van de belangrijkste drijfveren van antisemitisme naar voren, angst, gevoed door een gebrek aan kennis en contact en een ingeslepen weerstand, aldus een van de deelnemers.

1.2 Wat doet het met mensen ?

Dat de ervaring met discriminatie en uitsluiting mensen uit de Joodse gemeenschap 'in hun wezen' raakt, sluit aan bij het werk van de Joodse filosoof Ido Abram die de ervaring van 'oorlog, vervolging en overleving' noemt als een van de vijf bepalende kenmerken van de Joodse identiteit¹ (Abram, 2006, 2017). Het zijn ervaringen die niet alleen individueel, maar ook collectief worden gevoeld en over generaties heen. De confrontatie met antisemitisme is een ervaring die verlamt, en dit maakt het moeilijk adequaat te reageren. Jezelf laten zien en niet gezien willen worden, strijden met elkaar. Sommigen laten weerbaarheid zien of proberen de bakens te verzetten. Zij bereiden zich voor op de confrontaties. Anticiperen is naast vermijdingsgedrag een typerende reactie om met voortdurende dreiging van aantasting van je wezenlijke gevoel van identiteit om te gaan. Terugtrekken in een slachtofferrol wordt afgewezen. Dit roept juist antisemitisme op.

Anderen richten de blik op de toekomst en zetten hun boosheid om in actie, bv melding maken van antisemitisme, of *bonding*strategieën binnen de Joodse gemeenschap zelf,

- a. door zichzelf te omringen met Joodse mensen of
- b. door een vorm van symbolische *bonding*, door kracht te ontlenen aan de Joodse identiteit, als een morele houvast, zoals die onder ander toe uiting komt in het bestaan van de staat Israël.

Tot slot is er ook een kritisch bevrugende benadering in het bijzonder van de jongere deelnemers aan het gesprek die erop wijzen dat de Joodse gemeenschap in Nederland lijkt vast te zitten in de herinnering. Zij wijzen er op dat de recente Shoah weliswaar van een andere orde was dan eerdere pogingen om de Joodse gemeenschap uit te stoten, maar dat de geschiedenis van antisemitisme veel langer teruggaat dan de Holocaust. Het zijn deze jongeren die er daarmee feitelijk op wijzen dat antisemitisme endemisch is in de Nederlandse samenleving.

1.3 Wie zijn de actoren die moeten worden aangesproken?

Aanpakken van antisemitisme is niet primair de verantwoordelijkheid van degenen die getroffen worden door het geweld. Er worden veel voorbeelden uit het onderwijs genoemd waar men antisemitisme ziet. Daarom lijken onderwijsorganisaties een rol te moeten spelen in de aanpak, evenals sportverenigingen (met name voetbal). Daarnaast is er het endemische antisemitisme (en filosemitisme) dat tot uiting komt in overtuigingen die gelegitimeerd worden vanuit geloofsopvattingen, of gevoelens van nationalisme en identiteit en ook tot uiting komen in de media (ook de social media). Die media zijn te vaak kritiekloos platform en doorgeefluik voor verspreiding van de boodschap van het antisemitisme.

Het is niet alleen de boodschap, maar ook de toon van het gesprek die anti-intellectualistisch is (zeker binnen social media), waardoor het jezelf laten zien als kritisch denker lastig wordt en de route naar een vrij debat wordt belast.

De gemeente Rotterdam² krijgt een sleutelrol zowel als normstellende overheid, als faciliterende overheid voor nieuw beleid en als drager van een cultuur waarin dialoog en het vrije debat voorop staan. Dat laatste wordt nu gemist. Op Rotterdamse schaal kom ook de politiek aan bod om paal en perk te stellen aan het ontsporen in antisemitisme van politici en media. Tot slot is ook de Joodse gemeenschap zelf aan bod, die zich meer moet openstellen voor de niet-Joodse Rotterdammers.

¹ (1) religie en traditie; (2) de band met Israël en zionisme; (3) oorlog, vervolging en overleving; (4) persoonlijke geschiedenis; (5) de wisselwerking tussen de Joodse en de Nederlandse cultuur (Abram, 2006).

² Als men het heeft over de gemeente Rotterdam, lijkt dit te worden gebruikt als verzamelterm: de lokale overheid, de politiek, en de daar direct of indirect aan verbonden instituties voor openbare orde, cultuur, onderwijs etc.

1.4. Perspectief

1. *Bonding* verankeren en reflecteren

Antisemitisme is van alle tijden en steekt in steeds weer nieuwe gedaanten de kop op. *Bonding* is het gesprek tussen Joodse mensen, waarin ze in contact komen met elkaar, ervaringen delen en initiatieven kunnen nemen om hun situatie over het voetlicht te brengen. In de gesprekken komen de verschillen in gezichtspunten en gedachten die binnen de Joodse gemeenschap leven aan het licht. Bijvoorbeeld in de paradox van jezelf profileren: je wilt je laten zien, maar tegelijkertijd ook niet als onderscheidend gekend worde. Er wordt gevraagd om de discriminatie binnen de Joodse gemeenschap te onderzoeken. Er wordt gedacht aan het gesprek aangaan tussen de generaties die verschillende ervaringen hebben, aan de plek en betekenis die de trauma's van het verleden hebben, de betekenis van herinneren in relatie tot de vragen die de toekomst stelt aan de jongeren.

Bonding is een actief proces dat bijdraagt aan de ontwikkeling van de Joodse identiteit en die de gemeenschap in veiligheid moet kunnen uitvoeren, in een eigen omgeving waarin men elkaar ontmoet en vertrouwen ontwikkelt om het gesprek naar buiten aan te gaan. De deelnemers willen dat er blijvend wordt geïnvesteerd in de mogelijkheid van gemeenschappen om onderling in gesprek te voeren en van daaruit een dialoog tussen de Rotterdammers onderling en tussen de gemeente en de mensen in de stad te voeren.

2. Bewaken en beschermen

De deelnemers zien de overheid én de politiek als dragers en bewakers van dit normatieve kader, door dit op een krachtige en positieve manier uit te dragen en zelf vorm te geven, maar ook door het op een niet mis te verstane manier af te dwingen waar grensoverschrijdingen zich in de stad voordoen. Rotterdam moet zich veel actiever, proactiever en resoluter opstellen als het gaat om de Joodse burgers en de ervaringen van antisemitisme. Met name wordt in dit verband op het ontsporen van de media en politici gewezen.

Rotterdam kan dat ook doen door het melden van antisemitisme toegankelijker te maken voor Rotterdammers en zijn eigen medewerkers gevoeliger voor signalen van mensen die te maken hebben met antisemitisme.

3. Positieve beeldvorming, kennis en contact

De eigenaar van het probleem van discriminatie zijn niet de mensen die erdoor geraakt worden, maar de daders zowel van de directe als van de indirecte en institutionele vormen van geweld. Uit onderzoek blijkt dat angst en onvrede met de eigen sociale situatie, die omslaan in woede en agressie, aanleiding geven tot antisemitisme en discriminatie. Dialoog aangaan met anderen, kennis overdragen en bruggen slaan, jezelf meer openstellen daarvoor, meer zichtbaarheid en een positievere beeldvorming van de Joodse gemeenschap/identiteit zijn voor Rotterdam activiteiten die kunnen bijdragen aan meer gedeelde ruimte. Instrumenten om dat te bereiken zijn bijvoorbeeld culturele ontmoetingen, zoals een Joods filmfestival, de activiteiten van het verhalenhuis Belvédère, de jaarlijkse Chanoeka-viering, maar ook lesprogramma's over de Joodse geschiedenis en het antisemitisme (ook Wallet, 2019).

De deelnemers zien daarin een stimulerende en ondersteunende rol voor de gemeente Rotterdam, maar ook voor de Joodse gemeenschap zelf die een stap naar voren moet doen en zichzelf laten zien.

4. *Samen optrekken*

Bridging zien de deelnemers aan het gesprek als een vorm van ervaringen en kennis delen met andere groepen die discriminatie ervaren. *Bridging* biedt greep op de bronnen van het kwaad, maakt die begrijpelijker en daardoor beter veranderbaar. Dit heeft ook betrekking op het gesprek met de overheid om betekenis te kunnen geven aan actuele dagelijkse ervaringen (*Linking*). Waar oude gezichtspunten en normen niet meer adequaat zijn is het nodig om nieuwe woorden en nieuwe referentiepunten te vinden die opnieuw houvast geven tegenover opflakkerend antisemitisme. Als voorbeeld worden de pestprotocollen genoemd op scholen die worden ingezet tegen antisemitistisch gedrag en niet adequaat zijn. Er wordt aan de gemeente gevraagd om daarin ook kritisch naar het eigen functioneren te kijken. Uiteindelijk wil men dat zowel het proces van *Bridging* als dat van *Linking* ook meer wordt verankerd en ophoudt incidenteel te zijn.

2. ZWARTE GEMEENSCHAP

2.1 *Bonding* en de Zwarte identiteit

De deelnemers zijn over het algemeen tevreden over de bijeenkomsten van de *Bonding* fase van het project Rotterdam voorbij Discriminatie vanwege positieve manier van samen zijn, in een open sfeer, veilig, met ruimte voor gesprek en hoopvol. Een 'Zwarte identiteit' verwijst naar een gedeelde geschiedenis en herkomst (voorouders) die mensen ervaren (Esajas et al., 2021). De deelnemers zien een Zwarte identiteit die transnationaal is en zich niet laat beperken door taalgrenzen, maar in een eigen taal uiting geeft aan de gedeelde ervaring. Daarmee maken ze die zichtbaar en aanwijsbaar, en veranderbaar, waar die beschadigend is. De ervaringen die worden gedeeld bieden tegenwicht tegenover de overheersing van de eenzijdige beelden waarmee men wordt geconfronteerd (Clifford, 1988).

2.2 Geweldservaringen

(Esajas et al., 2021) melden dat anti-Zwart racisme breed voorkomt in de samenleving. Dat beeld wordt bevestigd in de Rotterdamse gesprekken. Wat voor ervaringen zijn er en wat doet het met mensen?

Institutioneel racisme weegt het zwaarst "Daar moet verandering in komen," zegt een van de deelnemers. De stelling is dat het aanpakken van institutioneel racisme een sociale en morele verantwoordelijkheid is terwijl het veranderen van individueel gedrag de verantwoordelijkheid van de persoon zelf is. Institutioneel racisme komt tot uitdrukking in expliciete uitsluiting, maar ook in subtiele vormen van geweld, die langs lijnen lopen van ongeschreven regels, die moeilijk zijn aan te wijzen. Dit alledaags racisme heeft betrekking op de ervaringen van uitsluiting (bewust en onbewust) die men meemaakt op alle domeinen van het bestaan (werk, veiligheid, scholing, inkomen, wonen etc) en betekenis krijgt in relatie tot de opgestapelde herinnering aan discriminatie en uitsluiting in het verleden. Ervaringen over ongelijke behandeling variëren, van grootschalig institutioneel geweld, zoals de toeslagenaffaire, het AOW-gat van ouderen uit Suriname en de Rotterdamwet, naar ongelijke behandeling en gemiste ontwikkelkansen op het werk, tot slechte begeleiding van Zwarte kinderen in het onderwijs, negatieve schooladviezen, naar discriminatie in de (geestelijke) gezondheidszorg die onvoldoende oog heeft voor de ziekmakende effecten van racisme.

Dit geweld drukt zwaar op het gemoed van de slachtoffers en is moeilijk te bestrijden, zeker als er sprake is van overwicht en afhankelijkheid, zoals in het onderwijs. Kritiek wordt met stereotyperingen weggewuifd als 'te dominant': "Ik ben weer die boze Zwarte man die altijd activistisch is. Ik ga het echt niet meer doen." Tot slot zijn er ook deelnemers die slachtoffer zijn van directe vormen van machtsmisbruik en geweld, met name gaat het daarbij om politiegeweld.

Het structureel geweld dat deelnemers aanwijzen is massief en wordt ervaren als ongrijpbaar en onveranderlijk. Het is geweld dat zichzelf steeds weer in het zadel helpt. "Het gaat om de manier waarop de vragen worden gesteld en de Zwarte wordt gebruikt. Het is de methode die ze hanteren," aldus een van de deelnemers. Dat is ook wat (Franklin & Boyd-Franklin, 2000) bedoelen als zij zeggen dat de vele vormen van alledaags geweld dienen als 'status reminders', door hun impliciete boodschap van onwaardigheid en vernedering aan de ontvanger (2000:36). Uitdaging is om te gaan begrijpen hoe in de onderlinge omgang en het handelen van instituties ten opzichte van Zwarte Rotterdamers vormgegeven wordt aan het feit dat mensen die als afwijkend en minder rechthebbend worden gezien, ook als zodanig worden behandeld en daardoor ook daadwerkelijk als afwijkend en minder rechthebbend worden gedefinieerd (Nicolai 1997, Hall 1992, Morgan 2014). Een voorbeeld daarvan geeft een jonge vrouw die vertelt over haar werk met jongeren met een grote afstand tot de arbeidsmarkt:

"Bij een gesprek met jongeren uit de doelgroep, in het kader van flitsstages, vraagt een agent of er iemand bij de politie wil werken. Niemand steekt zijn hand op. Die agent reageert vervolgens: "Jammer, want wij komen wel met jullie in aanraking". "Deze agent moet zich realiseren", aldus deze deelnemer, "dat het voor deze jongeren niet vanzelfsprekend is om het contact als persoonlijk te zien, als je een uniform aanhebt. Dat is het ook niet bij etnisch profileren, dan wordt er ook niet naar de persoon gekeken, maar naar de buitenkant."

2.3 Cijfers

In Rotterdam wordt niet geregistreerd op anti-Zwart racisme, i.t.t. Amsterdam. Als we de Amsterdamse cijfers projecteren op Rotterdam, zou dat voor 2020 betekenen dat er 161 meldingen van anti-Zwart racisme bij RADAR/politie zouden zijn geweest. Dat geeft geen goed beeld, want de meldingsbereidheid is beperkt, volgens onderzoek wordt maar 3% van de ervaringen van discriminatie feitelijk gemeld (Andriessen, 2017).

Ook de deelnemers twijfelen aan de betekenis van cijfers, gebaseerd op witte definities, die een vertekend beeld geven. "Niemand vertrouwt die instanties. Als je mensen anoniem vraagt dan hoor je hele andere dingen," stelt een van hen.

2.4 Wat doet het met mensen?

Geconfronteerd worden met gewelddadige structuren laat littekens na op het lichaam, in de geest en in de ziel (Galtung, 1990). De deelnemers aan de gesprekken geven in hun reacties daarvan blijk.

- A. Structurele onbestendigheid van het bestaan
Het ontnemen van gelijke kansen betekent dat men tekortkomt en zich niet kan ontwikkelen en in een situatie van structurele onbestendigheid van het bestaan terecht komt. Dat resulteert in wat (Scheper-Hughes & Bourgois, 2017) het structurele geweld van armoede, sociale uitsluiting, chronische stress, werkloosheid, ziekte en systematische onderwaardering noemen.

B. Onzichtbaar gemaakt

Deelnemers aan de gesprekken van de Zwarte gemeenschap voelen zich monddood gemaakt en gekleineerd in hun dagelijkse confrontatie met schofferende beelden van Zwarte mensen. Dat is soms letterlijk monddood, omdat woorden ontbreken voor de ervaringen waarmee ze te maken krijgen. Ze zien steeds dezelfde 'muur van witte mannen' die hun boodschap bagatelliseert en hen stigmatiseert als onberekenbaar en onbeheerst. "Wij zijn niet stil" aldus een deelnemer van Kaap-Verdische komaf, "maar moeten onze mond houden".

Het leidt ook tot verlies aan hoop en vertrouwen en tot de paradoxale situatie dat mensen zich gaan gedragen naar het beeld dat er van hen wordt geschetst en in een positie worden gebracht van afhankelijkheid (*gaslighting*). Schrijnend is het voorbeeld van de vrouw die vertelt dat zij na een foutief schooladvies (LHNO) met opzet ging onderpresteren om maar niet uit de boot te vallen. Het leidt tot voortdurend anticiperen, omdat men op de hoede is voor micro-agressies, en omdat men wil voorkomen die bij de ander op te roepen. Het zijn paradoxale boodschappen die in strijd lijken met het zelfbeeld van de Nederlandse cultuur die voortdurend spreekt over persoonlijke vrijheid en 'jezelf zijn'.

C. Overvraagd

Sommigen geven aan te zijn grootgebracht met een moraal van hard werken, harder dan anderen. Dat leidt tot overvraagd worden en past bij de constatering in deze groep dat Zwarte mensen 'dubbel zo hard moeten werken, voor de helft van de waardering'. Daarnaast wordt gewezen op de perceptie van witte mensen dat Zwarte kinderen ouder zijn dan ze werkelijk zijn. Ze worden verantwoordelijker en wilsbekwamer geacht dan feitelijk bij hun ontwikkeling hoort. Zwarte meisjes worden gezien als minder onschuldig dan hun witte leeftijdsgenoten en Zwarte jongens lopen meer risico schuldig te worden bevonden aan misdrijf en te maken krijgen met politiegeweld. In de psychologie wordt dat 'adultificatie' genoemd (Goff, Jackson, Di Leone, Culotta, & Ditomasso, 2014, Epstein, Blake & González, 2017).

D. Verwond

Dit alles leidt tot chronische stress en voortdurende waakzaamheid en anticipatie die een verklaring zijn voor ernstige lichamelijke, cognitieve en psychische aandoeningen die kunnen optreden (Hosper & Loenen, 2021). Helaas is belangrijk, healing, het kunnen verwerken van gebeurtenissen. Een bondingbijeenkomst is daarvoor van belang in, als instrument voor empowerment.

E. Verscheurd

Racisme verscheurt. Dat geldt mensen persoonlijk die zich alleen tegenover praktijken van grote instituties gesteld zien en te horen krijgen dat ze voor iets vechten dat ondeugdelijk is, niet de moeite waard, en dat ze zelf niet deugen. Verdeeldheid zien de deelnemers ook in hun gemeenschap zelf en binnen families. Er is een disconnectie tussen de verschillende generaties. Er is onbegrip vanuit de oudere generatie, soms teleurstelling en de verwachting dat jongeren het gaan aanpakken.

Waar we op uitkomen, zijn beschadiging, verscheurd worden, gelatenheid, angst en stress, onderwaardering en een situatie van structurele onbestendigheid. Je daartegen teweerstellen vraagt om een lange adem en tegenwicht tegen het impliciete karakter van de witte dominantie. Meer dan in de andere gemeenschappen wordt dat in het gesprek van de Zwarte gemeenschap duidelijk en zoeken de mensen betekenis in bonding, als een *safe space*, voor henzelf.

2.5 Waar komt het geweld vandaan?

Gloria Wekker wijst op het dominante zelfbeeld van Nederland als klein maar rechtvaardig land, ethisch correct, kleurenblind, vrij van racisme, en een baken voor andere volkeren. Daarnaast wijst zij op het koloniale verleden opgeslagen in het collectieve onbewuste, dat racistische handelingen en uitspraken afdoet als incidenten, onschuldige grapjes, of als goedbedoelde intenties. De geschiedenis van de slavernij en kolonialisme wordt systematisch uit het collectief bewustzijn gehouden, waardoor maatschappelijke ongelijkheid en racisme niet als systemisch worden gezien. Onder andere de Algerijns-Franse psychiater Frantz Fanon (1971) zag en ervoer hoe de blik van Westerse mensen ingrijpt op de identiteit van mensen van kleur.

Geweld kan vele vormen aannemen aldus (Scheper-Hughes & Bourgois, 2017). Dat leidt niet alleen tot lichamelijk letsel, maar ook tot aantasting van eigenheid, het gevoel van waardigheid en identiteit. (Bornstein, 2004) noemt dit 'symbolisch geweld', dat mensen in hun wezen en waardigheid aantast en dehumaniseert. Symbolische delen van het bestaan worden geraakt zoals religie, taal, ideologie, kunst, en kennis. "Dehumanisering plaatst het slachtoffer buiten de gemeenschap, buiten de cirkel van moreel gedrag, en staat toe empathie te onthouden. Door gewone mensen te helpen afstand te nemen van de pijn van degenen die lijden, stelt symbolisch geweld hen in staat gruwelijke daden van gewapend en structureel geweld te plegen of goed te praten" (Bornstein 2004:111).

2.6 Wie zijn de actoren die moeten worden aangesproken?

Het geweld dat de deelnemers centraal stellen is systeemgeweld dat is ingeweven in de samenleving en zichtbaar wordt in de manier waarop slachtoffers in de praktijken van maatschappelijke instituties (instanties, voorzieningen, professionals) worden gezien en bejegend. Genoemd zijn:

- (1) Onderwijs (slechte begeleiding, een ontoegankelijke stagemarkt en door slechte schooladviezen negatieve beelden)
- (2) Werkgevers, en minder toegankelijke arbeidsmarkt.
- (3) De overheid, zowel lokaal als landelijk. Men wil een herkenbare en toegankelijke gemeente die waakzaam is ten aanzien van discriminatie en uitsluiting en in zijn dienstverlening toegankelijk³
- (4) Overheidsdiensten, zoals de Belastingdienst en de Politie (etnisch profileren en machtsmisbruik).
- (5) De politiek: openlijk anti-Zwart racisme van politici. Dat geldt ook de (social) media.
- (6) Maatschappelijke organisaties: woningcorporaties, makelaars, hypotheekverstrekkers en private verhuurders; gezondheidszorg en sportverenigingen (selectieve toegankelijkheid, discriminatie)
- (7) Sociaal-juridische ondersteuning en toegankelijke en betaalbare (sociale) advocatuur.
- (8) De Zwarte gemeenschap zelf.

³ Onder toegankelijkheid wordt verstaan: bereikbaar, betaalbaar, aanspreekbaar, aanvaardbaar en aansluitend (Beijers, 2020)

2.7 Suggesties voor thema's :

In de gesprekken zijn thema's genoemd die in het vervolg aan de orde moeten komen en moeten leiden tot concrete afspraken en initiatieven om tot verandering te komen..

1. Zwarte Rotterdammers willen een podium waar zij zich kunnen uitspreken en hun kennis kunnen delen en ontwikkelen. Een plek waar men eigen waarden en normen formuleert, die houvast geeft en tegenwicht kan bieden tegenover de dominante opvattingen over de Zwarte gemeenschap, de behoefte aan een hub voor Zwarte ondernemers, aan klankbord waar woorden ontbreken om duidelijk te maken wat men meemaakt.
2. Aandacht voor het feit dat persoonlijke ervaringen van discriminatie en racisme niet neutraal zijn'. Steeds opnieuw daarmee worden geconfronteerd, staat voor emotionele arbeid'. Dat betekent dat met de historie van racisme, slavernij en koloniaal geweld op een prudente en respectvolle manier worden omgegaan als deel van de nationale erflast.
3. Diversiteit in het gemeentelijk apparaat. Er wordt belang aan gehecht om de diversiteit van Rotterdamse samenleving terug te zien in alle lagen van de gemeentelijke organisatie, niet alleen in de onderste lagen.
4. Het onderwijs en de gezondheidszorg worden vaak genoemd als domeinen waar verandering nodig is. Bijvoorbeeld onderwijs waarin meer aandacht voor dekolonisatie en antiracisme, leren omgaan met ervaringen van racisme en discriminatie, en de onbewuste vooroordelen van docenten worden aangepakt. Wat betreft de (geestelijke) gezondheidszorg wordt gewezen op het belang van gezondheidszorg die sensitief is voor de ziekmakende aspecten van (langdurige) ervaring met racisme en discriminatie.
5. Het kunnen melden en het registreren van anti-Zwart racisme door betere toegankelijkheid van RADAR en de politie, en de beschikbaarheid van toegankelijke juridische ondersteuning zijn daarvoor nodig.
6. Het bieden van trainingen die leiden tot mentaliteitsverandering onder witte functionarissen.

3. ISLAMITISCHE GEMEENSCHAP

3.1 Bonding

Aan het bondinggesprek in de islamitische gemeenschap in Rotterdam hebben n personen deelgenomen in drie bijeenkomsten. Vanwege beperkende coronamaatregelen werd de tweede bijeenkomst online gehouden.

Deelnemers spreken over het algemeen waardering uit dat er ruimte was om individuele ervaringen te delen en gedeelde normen te vinden ten aanzien van een belangrijk thema: discriminatie en racisme. Daarvoor werd voldoende veiligheid ervaren en er werd de wens uitgesproken om het gesprek uit te breiden en te herhalen. Een punt van kritiek betrof de open agenda. Er was behoefte aan helderheid over de richting en het doel van de exercitie.

De gesprekken gaven zicht op verandering en door beschikbaarheid van meer hulpmiddelen (informatie, kennis, steun) (Arneil, 2006). Dat ligt op het niveau van 'tips en triacks' en op het niveau van het creëren van nieuwe kennis, bewustwording en verdieping, die tegenwicht biedt aan negatieve beelden (Clifford, 1988). "Je leert zo te praten over wat je meemaakt, dat je er niet alleen in staat en dat je er iets tegenover kunt stellen en dat maakt mij sterker", geeft een van de deelnemers aan. Er ontstaat hoop en vertrouwen dat systeemverandering mogelijk is.

3.2 Geweldservaringen / Islamofobie en de uitingen daarvan

Islamofobie staat voor negatieve beelden, symbolen, teksten, interpretaties en attitudes ten aanzien van 'de islam' en 'de moslim' (Vijlbrief, Wit, & Fiere, 2021). Die leiden tot sociale uitsluiting en ongelijke behandeling van moslims in het culturele, sociale, economische en politieke domein. Deelnemers zien die negatieve stemming overal in de samenleving, in drie vormen.

Institutionele discriminatie

Verreweg de meeste ervaringen hebben betrekking op institutionele discriminatie, die in het systeem van instanties zit ingeweven. Die komt tot uiting in expliciete uitsluiting, maar ook in subtiele vormen van geweld - soms bewust, soms onbewust en langs lijnen van ongeschreven regels. Men maakt ze mee in alle domeinen van het bestaan (werk, veiligheid, scholing, inkomen, wonen etc) Ze zijn vaak moeilijk aan te wijzen, en krijgen betekenis omdat ze deel uitmaken van een lange reeks van vergelijkbare gebeurtenissen, soms ook al uit het verleden, die opstapelen. Het leidt tot uitsluiting of tot het blokkeren van je kansen op een loopbaan of toegang tot maatschappelijke voorzieningen, zoals zorg of huisvesting die men nodig heeft. Een deelneemster vertelt dat haar man meer dan tweehonderd sollicitatiebrieven heeft geschreven voordat hij werd uitgenodigd voor een gesprek. Anderen worden afgewezen met het argument dat ze niet in het team, het zorgmodel, het beeld etc. (dat eenzijdig is samengesteld) passen. Meerderen wijzen op de negatieve schooladviezen die leerlingen uit moslimgezinnen krijgen

Het is niet vanzelfsprekend daarop invloed uit te oefenen. Zeker niet als je tegenover iemand staat die bepaalt hoe de situatie mag of moet worden gedefinieerd of beoordeeld. Bovendien ziet men dat het probleem vaak wordt vergoelijkt. Aangiften van discriminatie bij de politie worden niet opgenomen en het melden van islamofobie is op zich al lastig omdat dat 'vakje' niet bestaat. Moslims zien vaker een 'bovenwereld' tegenover zich waarin zij zich niet herkennen en waar zij onvoldoende invloed op hebben. Deel daarvan zijn de registraties, gevuld met negatieve beelden, die mensen jaren achtervolgen. Die bovenwereld bekijkt hen met argwaan en neemt hen en hun cultuur en achtergrond niet serieus. De stigmatisering zit in het systeem, dat mensen afwijst of stilzet op grond van het bevooroordeelde beeld dat de ander van jou en van je geloofsovertuiging en cultuur heeft.

Haatbenaderingen 1

Er is sprake van dagelijkse haatbenaderingen, bejegeningen op een agressieve toon vanwege hun moslimachtergrond of hun etnische achtergrond, van mensen waarmee men functioneel in contact is. Vaak gericht op zichtbare symbolen, zoals een hoofddoek of het niet-geven van een hand, die worden gezien als diskwalificerend. De reactie is vaak gebaseerd op impliciete vooroordelen. Een van de deelneemsters geeft aan: "Ik ben gestopt met mijn technische studie omdat niemand van de studenten met mij wilde samenwerken omdat ik een hoofddoek draag", of een stagebegeleider die concludeert: "Had je maar geen hoofddoek moeten opdoen, nu kan ik niets meer voor je doen". Die ervaring staat niet op zich. Mensen die niet met je willen samenwerken, wantrouwen bij sollicitaties. Het zijn ervaringen die gelinkt worden aan het dragen van een hoofddoek.

De voorbeelden zijn talrijk. De daad zelf steekt, en het zwijgen van de omstanders wordt ervaren als een '*conspiracy of silence*'. Een vrouw uit de gezondheidszorg vertelt: "Tijdens een overleg zei een collega dat een cliënt hem had gevraagd iets op te ruimen. Hij had gereageerd: "Ik doe dat niet, ik heet toch geen Fatma." Zij voelde zich daardoor aangevallen. "En wat mij echt raakte, was dat niemand wat zei. " Zelf durfde ze ook niks te zeggen, ze was de jongste in het team en de enige van kleur.

Haatbenaderingen 2

Tot slot zijn er ook haatbenaderingen van de zijde van mensen waarmee men niet in contact staat, die eveneens worden getriggerd door zichtbare symbolen, maar dan vaak meer bewuste en gerichte vormen van agressie oproepen. Dat kan gaan om directe fysieke agressie, zoals hardhandige politiecontrole van een moeder met haar 16-jarige zoon, tot vormen van op de persoon gerichte negatieve en beschimpende gedragingen, zoals de buschauffeur die weigert voor je te stoppen, een voorbijganger die toesist: "Jullie zijn slaven", of de quasi-geïnteresseerde vragen als "Is dat niet warm?" of "Wat is dat voor een doekje?" Hierbij hoort ook het etnisch profileren: "Als je als jongere 'met een Noord-Afrikaans uiterlijk' steeds uit de rij wordt gehaald bij een controle".

De context waarin dit gebeurt, is relevant. In een omgeving met veel diversiteit wordt dat soort opmerkingen minder gemaakt. Dat geldt de buurten waar men woont, maar ook de plek waar men werkt of leert: "Op de basisschool, toen ik 10 was en de enige 'allochtoon', wilden medeleerlingen mij altijd al in elkaar slaan, omdat ik 'allochtoon' was. Ik durfde het niet tegen mijn vader te zeggen".

Concluderend: Er is sprake van een massieve hoeveelheid ervaring met het ontnemen van gelijke kansen op noodzakelijke voorzieningen en hulpbronnen (opleiding, werk, rechtspositie) in de samenleving en anderzijds van haatreacties en directe agressie, gericht op de persoon, in de vorm van ter verantwoording roepen, afwijzing, of etnisch profileren.

3.3 Wat doet het met mensen?

Geconfronteerd worden met gewelddadige structuren laat littekens na op het lichaam, in de geest en in de ziel (Galtung, 1990). De deelnemers aan de gesprekken geven in hun reacties daarvan blijk.

a. *Structurele onbestendigheid van het bestaan*

Het ontnemen van gelijke kansen betekent dat men tekortkomt en zich niet kan ontwikkelen en in een situatie van structurele onbestendigheid van het bestaan terecht komt. Dat resulteert in wat (Scheper-Hughes & Bourgois, 2017) het structurele geweld van armoede, sociale uitsluiting, chronische stress, werkloosheid, ziekte en systematische onderwaardering noemen. Een vrouw vertelt over haar man die steeds wordt afgewezen: "Het ergste vond ik nog dat hij niet eens verbaasd was. Je ziet je man, een trotse man, zie je eigenlijk afbrokkelen."

b. *Gedemoraliseerd raken*

Verschillende deelnemers laten zien dat ze zich neerleggen bij wat hen overkomt. Ze willen er niet meer bijilstaan en ook niet melden wat hen is overkomen omdat men denkt er geen invloed op te hebben. Anderen durven hun ervaringen niet te delen omdat de omgeving onveilig is, of omdat men vindt dat men 'realistisch' moet zijn: "Dit is niet ons land we moeten niet teveel verwachten". De ervaring van discriminatie kan ook zo ingeweven zijn in het dagelijkse leven dat mensen niet meer merken dat het gebeurt.

"Als je zoveel meemaakt dan krijg je een gevoel van dat het toch niks uitmaakt. Toen ik jonger was werd ik kwaad nu niet meer. Ik voel mij nu bijna een aansteller als ik er iets van zeg." "Het is eigenlijk raar maar vaak merk je niet eens dat je gediscrimineerd wordt". "Er is geen dag zonder discriminatie maar we hebben het niet meer door. Ik ga geen confrontaties meer aan".

c. *Voortdurende alert zijn, stress, stagnatie en twijfel*

Een andere groep reacties duidt er op dat mensen hun negatieve ervaringen opslaan en ernaar gaan leven, door te anticiperen en voortdurend alert te zijn. Dit levert voortdurende stress op, twijfel en gevoelens van minderwaardigheid en maakt op den duur ziek (Selten,...). De jonge vrouw die wordt afgewezen voor de praktijkopleiding meldt dat ze 'er een paar dagen stil van was'. Ze weet niet waarom dit is gebeurd: "Je droom is afgepakt". Een ander zegt: "Discriminatie wordt altijd verpakt op een manier dat je aan jezelf gaat twijfelen."

d. *Onzichtbaar gemaakt*

Een vierde groep reacties komt van mensen bij wie de ervaring zo diep ingrijpt dat hen als het ware het zwijgen wordt opgelegd. "Je hebt er geen woorden voor, wat je overkomt," vertelt iemand. "Maar het gaat wel in je hoofd zitten". Slachtoffers ervaren een verlies aan waardigheid en willen dat niet laten zien. Soms wil men letterlijk onzichtbaar worden, door niet op te vallen. Een baard kun je beter afscheren, houdt een moeder haar zoon voor, ook al vindt hij dat hij zich daarmee buitenspel zet. Dit neemt nog pijnlijker vormen aan als het beeld van de ander wordt geïnternaliseerd. Een van de deelnemers vertelt hoe ze zich ging gedragen naar het negatieve schooladvies van de basisschool en met opzet onderpresteerde om niet uit de toon te vallen. Zij ging zich gedragen naar het negatieve stempel dat ze had gekregen. Dit is het verschijnsel dat (Bourdieu, 2017) symbolisch geweld noemt.

Waar de negatieve effecten van de ervaringen op uitkomen, zijn het structurele geweld van armoede, sociale uitsluiting, chronische stress, werkloosheid, ziekte en systematische onderwaardering. Betrokkenen voelen zich monddood gemaakt, vanwege de ongrijpbaarheid van de ervaring, uit schaamte, of omdat beelden worden geïnternaliseerd. Cultureel geweld is een constante, iets dat bestendig en permanent is, stelt Galtung (1990), en je daartegen teweerstellen vraagt om een lange adem en tegenwicht in de vorm van positieve beelden en kennis die tegenwicht kunnen bieden tegen het impliciete karakter van de dominantie (Bourdieu, 2017; Bourdieu & Wacquant, 2017; Clifford, 1988). Dat tegenwicht willen de deelnemers ook laten zien en dat is een vijfde reactie op het geweld:

e. *Een eigen weg gaan*

Een deel van de deelnemers keert zich eveneens af van het geweld en wil zich niet meer laten raken. Ze concentreren zich op een eigen toekomstperspectief, gebaseerd op eigen normen en waarden. Dat kan bijvoorbeeld door eigen baas te worden, in een omgeving die voldoende houvast en veiligheid biedt, maar ook door toevlucht te nemen tot een sterkere beleving van het geloof: "Ik ben me juist door de confrontatie met islamofobie meer in het geloof gaan verdiepen en heb ervoor gekozen om ook een hoofddoek te gaan dragen." Daarin vindt men troost en steun. Sommigen zoeken kracht door te werken aan empowerment, bijvoorbeeld door jongeren te leren beter voor zichzelf op te komen en te praten over hun ervaringen. "Op je eigen gedrag heb je zelf invloed", geeft een van de deelnemers aan. Dialoog opzoeken en kennis overdragen, bijvoorbeeld in het onderwijs wordt ook gezien als een instrument om verandering te brengen.

3.4 De bronnen van het kwaad

Geweld kan vele vormen aannemen aldus (Scheper-Hughes & Bourgois, 2017). Dat leidt niet alleen tot lichamelijk letsel, maar ook tot aantasting van eigenheid, het gevoel van waardigheid en identiteit. (Bornstein, 2004) noemt dit 'symbolisch geweld', dat mensen in hun wezen en waardigheid aantast en dehumaniseert. "Dehumanisering plaatst het slachtoffer buiten de gemeenschap, buiten de cirkel van moreel gedrag, en staat toe empathie te onthouden. Door gewone mensen te helpen afstand te nemen van de pijn van degenen die lijden, stelt symbolisch geweld hen in staat gruwelijke daden van gewapend en structureel geweld te plegen of goed te praten" (Bornstein 2004:111).

Waar komt dit vandaan? De Palestijns-Amerikaanse wetenschapper Edward Said wijst op de negatieve houding van de negentiende-eeuwse Europese koloniale machten tegenover 'de Oosterse wereld' (Said, 1978). De Westerse culturele wereld schilderde van oudsher bijvoorbeeld de Arabische wereld af als een te ordenen en op te voeden samenleving, iets waarover men mag oordelen, die onlogisch, kinderlijk, soms fanatiek en irrationeel is. Die voorstelling diende enerzijds het doel om het verheven zelfbeeld te vestigen, een afzetpunt voor de Westerse identiteit, en anderzijds als legitimatie van koloniale overheersing (Çankaya, 2022). Dit heeft zich genesteld in het (onbewuste) Westerse denken (cultureel archief) dat door Said wordt beschreven als 'Oriëntalisme' (ook Wekker, 2016). Dat denkraam heeft betrekking op de mensen en hun levenswijze en overtuigingen en richt zich de laatste decennia steeds meer op de Islam als bepalend voor de Oosterse identiteit (Valk, 2012). Islamofobie richt zich niet alleen meer op de Oosterse wereld, maar ook op de moslimgemeenschappen van het Westen en een Westerse definitie van de Islam als in essentie een bedreiging van een zelfbeeld van Verlichting (Bornedal, without year; Kerboua, 2016). Ook (Sunier, 2009) ziet het framen van de marginalisatie van de naoorlogse immigranten in Noordwest Europa en van globalisering, in een beeld van confrontatie van het seculiere tegenover het religieuze, van conflicterende beschavingen en behoefte aan het besturen en beheersen van deze populatie en de aan hen toegeschreven geloofsovertuiging.

Deze negatieve houding lijkt te worden bevestigd in de beelden waarmee de deelnemers in dit onderzoek worden geconfronteerd en ook in de onderzoeken van (Vijlbrief et al., 2021) en (Yuksel & Butter, 2020).

3.5 Wie moeten hierop worden aangesproken?

De deelnemers staan stil bij hun eigen verantwoordelijkheid en rol, maar benadrukken dat het probleem niet alleen bij de islamitische gemeenschap zelf moet worden gelegd. 'Het systeem' moet ook veranderen. Met 'het systeem' bedoelen ze de heersende beelden die er bestaan en de heersende normen die tot uitdrukking komen in de praktijk van allerlei instanties en instellingen, die je volgt om in te voegen, maar die je juist op achterstand zetten. Het zijn uitingen van de beelden en de projecties over de Islam en over moslims in Nederland die leven in de Nederlandse samenleving, 'de wereld van de ideeën', zoals (Çankaya, 2022) dat beschrijft. Het zijn de overtuigingen die leven in de samenleving, die dagelijks worden gereproduceerd in de manier waarop er met mensen met een islamitische geloofsovertuiging wordt omgegaan. Die bepalen wat is gelegitimeerd aan gedrag en verandering van de bestaande orde, en wat niet. Een voorbeeld daarvan is gelijke behandeling die juist ongelijkheid produceert. Deze beelden bevestigen de eigen dominantie en de eigen verhevenheid over de Ander (Kerboua, 2016; Valk, 2012). Om welke instituties gaat het dan (willekeurige volgorde)?

- het onderwijs (ongelijkheid wordt gereproduceerd door slechte begeleiding, een ontoegankelijke stagemarkt en door foutieve schooladviezen).
- Onbegrip en negatieve beelden in de bejegening van het consultatiebureau (extra toetsing gezinswaarders), evenals artsen, verpleegkundigen en hulpverleners en in ziekenhuizen.
- (social) media die kritiekloos anti-islamitische beelden van ultrarechtse politici doorgeven, maar ook om 'framing' van de islamitische gemeenschap, die islamofobie voedt.
- functionarissen van politie en RET en het bedrijfsleven die onvoldoende alert zijn op discriminatie of islamofobie geweld.
- De gemeentelijke en landelijke politiek die moet optreden als hoeder van de samenleving en discriminatie en islamofobie moet veroordelen (ook in de eigen gelederen) en vervolgen waar de wet wordt overtreden. Brandhaarden zijn discriminatie
 - o op de arbeidsmarkt en stageplekken
 - o in het uitgaanscircuit
 - o in sportorganisaties en op sportvelden
- Radar helpt juridisch impact te hebben en persoonlijk te ondersteunen, maar moet het ongreepbare van de ervaring beter vertalen naar een aanrekenbare vorm van discriminatie. De politie moet beter toegankelijk zijn voor meldingen van discriminatie
- Tot slot zijn de moslim(organisatie)s zelf ook een speler in de oplossing van de problemen: Daarvoor is echter minder verdeeldheid nodig en een zelfkritische houding, onder andere over eigen discriminerend gedrag.

3.6 Suggesties voor thema's

In de gesprekken zijn thema's genoemd die in het vervolg aan de orde moeten komen namens de islamitische gemeenschap. Opvallend is dat er ondanks het feit dat er veel negatieve ervaringen zijn, de attitude mild en opbouwend is als het gaat om de voorstellen voor vervolg.

- a. Gelijke kansen bevorderen: toegankelijkheid hulpbronnen (stages, arbeidsmarkt, zorg, meldpunt)
De deelnemers vinden dat er meerdere zaken moeten worden aangepakt:
 - Feitelijk toegankelijkheid verbeteren bijvoorbeeld door stageplekken te creëren. Door meer zicht te krijgen op de belemmeringen die moslims ervaren in hun loopbaan en in gezondheidszorg, wijkteams, onderwijs etc. Door inclusief beleid te stimuleren (bij werkgevers) en de gemeente Rotterdam daarin als rolmodel voorop te laten lopen. Door organiseren van een ombudsfunctie waar men zich toe kan richten voor advies en ondersteuning (specifiek voor moslims) en die met gezag spreekt.
 - Door kennis te bevorderen over de negatieve gevolgen van de uitsluiting van jongeren (motivatie, gezondheid en gedrag); én door hen weerbaarder te maken.
- b. Kennis overdragen en beelden veranderen
Meer kennis en andere beelden over de Islam kan een tegenbeeld creëren tegenover de heersende westerse blik op de Islam. Berichtgeving over positief nieuws draagt daaraan bij, tegengaan van desinformatie over de Islam en over de islamitische gemeenschap op (social) media, vergroten van kennis over Islam in onderwijsprogramma's, gelijkwaardige waardering van de Islam vergelijkbaar met de andere zuilen (feestdagen, bijzonder onderwijs), het stimuleren van onderlinge contacten en ontmoeting (bridging, mainstreaming).

- c. **Versterking eigen identiteit**
Bonding helpt een eigen identiteit op te bouwen die door anderen wordt gewaardeerd waarin je je zelf sterk voelt en trots kunt zijn. Binnen de moslimgemeenschap ziet men dat jongeren hun ouders niet meer volgen en ouderen begrijpen niet goed wat er allemaal gebeurt in de wereld van de jongeren. Zij missen rolmodellen en spiegelen zich in toenemende mate aan de rolmodellen en de vluchtige wereld van de social media. Er zijn nieuwe rolmodellen nodig waaraan jongeren zich kunnen spiegelen, met het oog op de toekomst. Bonding-bijeenkomsten helpen daarbij en zouden vaker moeten worden georganiseerd en op grotere schaal.
- d. **Institutionele houvast**
Het zou goed zijn als de lokale overheid steeds opnieuw de dialoog met de Islamitische gemeenschap aangaat en zo zichzelf laat zien als voortdurend alert. Daarmee creëert de overheid institutionele houvast om vormen van islamofobie te kunnen blijven bestrijden en zich veilig te voelen in de samenleving. Melden is daarbinnen ook van belang, om meer zicht te krijgen op de ervaringen van discriminatie en islamofobie waarmee de moslimgemeenschap te maken heeft. Daarvoor is het nodig de toegankelijkheid van de meldpunten en de meldingsbereidheid te vergroten: "Discriminatie is echt niet normaal. Ook niet als je uit beleefdheidscultuur komt." Een van de suggesties die wordt gedaan is om het aantal meldpunten uit te breiden en die laagdrempeliger te maken. Lessen op school kunnen daaraan ook bijdragen, die leren om te melden en om anderen aan te spreken op hun gedrag op een wijze die ook daadwerkelijk leidt tot verandering.
- e. **Transgenerationale traumatisering**
Traumatisering die binnen gezinnen en gemeenschappen over generaties wordt overgedragen wordt genoemd als een aspect dat arbeidsmigranten treft, maar ook vluchtelingengezinnen. Trauma's van het verlaten van de eigen omgeving/ontheemding, van het geweld waarmee men voor en tijdens de migratie of vlucht te maken heeft gehad, en van het gebrek aan erkenning daarvoor na aankomst in Nederland, zijn ballast die gezinnen met zich meedragen.
- f. **Een inclusieve samenleving**
De witte westerse norm moet ter discussie worden gesteld. Dat betreft de representativiteit van de top van de samenleving waarin moslims zich te weinig vertegenwoordigd zien, waardoor het moeite kost om de definitiemacht daar ter discussie te stellen. Jongeren willen een stem krijgen en zich vertegenwoordigd zien in de wereld van het bestuur en de politiek en ze willen daar ook rolmodellen zien die er toe doen. Bonding ook specifiek gericht op jongeren helpt daarbij.

References

- Abram, I. (2006). Het raadsel van de joodse identiteit. *Stichting Leren*, 1-16.
<http://stichtingleren.nl/wp-content/uploads/2019/05/Schijf-van-5-Het-raadsel-van-de-joodse-identiteit-jan2006-1.pdf>
- Abram, I. (2017). De Joodse identiteit is geen vast gegeven. *Stichting Leren*, 1-7.
<http://stichtingleren.nl/wp-content/uploads/2019/05/De-Joodse-identiteit-is-geen-vast-gegeven-20dec17-1.pdf>
- Andriessen, I. (2017). Discriminatie herkennen, benoemen en melden. *Sociaal en Cultureel Planbureau*.
<https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2017/02/09/discriminatie-herkennen-benoemen-en-melden/Essay+Discriminatie+-herkennen%2C+benoemen+en+melden.pdf>
- Arneil, B. (2006). *Diverse communities. The problem with social capital*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beijers, H. (2020). Uitsluiting en discriminatie. In J. T. V. M. de Jong & R. van Dijk (Eds.), *Handboek voor culturele psychiatrie en psychotherapie* (pp. 129-143). Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Bornedal, P. (without year). *Edward Said's Orientalism*. University of Beirut. Beirut. Retrieved from https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44947045/16-04--Presentation--Said-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1642099878&Signature=eZhnwplB-STBBY0q3ZbeqhPlzxDI4~Bw0XgsGzy0EYdZFHmzN1WIBxcdr9iYqvQqvL0TKXDCuvG5f7IbUTt2nN8Jxt1xNvJbT4y9PxsouWez2vdDaOncG OsUnCgQTHx3i6-7-xjqYGTy0EDEpX0L3RtazA-b4JocfkJkba7C1VfbnHaRIZ4-7oZGrXjr91vwJsTUKPspRyae5-CRI6vUBgM8DZog~TYdbipj6CArIA0-zBPG33UZih6fUjtEjRoLpN3YKiqLDZv5G6DzHiK6hmZGjSgBJ~3Ra6FPMvXS BazJOIZNUQt7-4UADgckgslcRzJd7XPNWuHndU24yHhw_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA
- Bornstein, A. (2004). Political violence. In K. Kempf-Leonard (Ed.), *The encyclopedia of social measurement* (Vol. 2, pp. 109-114). Dordrecht: Elsevier.
- Bourdieu, P. (2017). Gender and symbolic violence. In N. Scheper-Hughes & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace, an anthology* (pp. 339-343). Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishers.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2017). Symbolic violence. In N. Scheper-Hughes & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace, an anthology* (pp. 272-275). Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishers.
- Çankaya, S. (2022, 13-01-2022). De bevroren Ander. *De Groene Amsterdammer*, 146.
- Clifford, J. (1988). *The predicament of culture. Twentieth-century ethnography, literature, and art*. Cambridge, London: Harvard University Press.

- Arneil, B. (2006). *Diverse communities. The problem with social capital*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bornedal, P. (without year). *Edward Said's Orientalism*. University of Beirut. Beirut. Retrieved from https://d1wgtxts1xzle7.cloudfront.net/44947045/16-04--Presentation--Said-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1642099878&Signature=eZhnwplB~STBBY0q3ZbeqhPlzxDI4~Bw0XgsGzy0EYdZFHmzN1WIBxcdr9iYqvQqvL0TKXDCuvG5f7IbUTt2nN8Jxt1xNvJbT4y9PxsouWez2vdDaOncG OsUnCgQTHx3i6-7-xjqYGTy0EDEpX0L3RtazA-b4JocfkJkba7C1VfbnHaRIZ4-7oZGrXjr91vwJsTUKPspRyae5-CRI6vUBgM8DZog-TYdbipj6CArIA0-zBPG33UZih6fUjtEjRoLpN3YKiqLDZv5G6DzHiK6hmZGjSgBJ~3Ra6FPMvXSBazJOIZNUQt7-4UADgckqslcRzJd7XPNWuHndU24yHhw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA
- Bourdieu, P. (2017). Gender and symbolic violence. In N. Scheper-Hughes & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace, an anthology* (pp. 339-343). Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishers.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2017). Symbolic violence. In N. Scheper-Hughes & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace, an anthology* (pp. 272-275). Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishers.
- Çankaya, S. (2022, 13-01-2022). De bevroren Ander. *De Groene Amsterdammer*, 146.
- Clifford, J. (1988). *The predicament of culture. Twentieth-century ethnography, literature, and art*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Drayer, E. (2014, 7 augustus 2014). Ruim een eeuw én een Holocaust later is er weinig veranderd. *Trouw*. Retrieved from <https://www.trouw.nl/nieuws/ruim-eeu-en-eeen-holocaust-later-is-er-weinig-veranderd-bd8cd6b7/>
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305.
- Kerboua, S. (2016). From Orientalism to neo-Orientalism: Early and contemporary constructions of Islam and the Muslim world. *Intellectual Discourse*, 24(1), 7-34.
- Sunier, J. T. (2009). Beyond the Domestication of Islam. A Reflection on Research on Islam in European Societies In. Amsterdam: VU University
- Valk, I. v. d. (2012). *Islamofobie en discriminatie*. Amsterdam: Pallas Publications - Amsterdam University Press.
- Vijlbrief, A., Wit, N. d., & Fiere, B. (2021). Ervaren discriminatie onder moslima's op de Rotterdamse arbeidsmarkt. In. Rotterdam: IDEM Rotterdam.
- Yuksel, C., & Butter, E. (2020). 'Moslima' Een onderzoek naar de representatie van moslima's in de beeldbank van het ANP. Retrieved from Utrecht: <https://ewoudbutter.files.wordpress.com/2020/10/onderzoek-moslimas-in-beeldbank-anp-def.pdf>
- Epstein, R., Blake, J. J., & González, T. (2017). *Girlhood Interrupted: The Erasure of Black Girls' Childhood* Retrieved from Georgetown: <https://www.law.georgetown.edu/poverty-inequality-center/wp-content/uploads/sites/14/2017/08/girlhood-interrupted.pdf>
- Esajas, M., Gabriela, A., & Brotto, I. (2021). *Zwart Witboek. Actieonderzoek naar anti-Zwart racisme in Amsterdam*. Amsterdam: The Black Archives.
- Franklin, A. J., & Boyd-Franklin, N. (2000). Invisibility syndrome: A clinical model of the effects of racism on African-American males. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(1), 33-41. doi: <https://doi.org/10.1037/h0087691>
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305.
- Goff, P. A., Jackson, M. C., Di Leone, B. A. L., Culotta, C. M., & Ditomasso, N. A. (2014). The Essence of Innocence: Consequences of Dehumanizing Black Children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(4), 526-545.

- Hall, S. (1992). The west and the rest: discourse and power. In S. Hall & B. Gielben (red.), *Formations of modernity* (pp. 276-320). Cambridge: Polity Press
- Hosper, K., & Loenen, T. v. (2021). *Leven met ongezonde stress. Aandacht voor chronische stress in de aanpak van gezondheidsverschillen*. Utecht: Pharos.
- Huttinga, W. (2018, 08 november 2018). Waarom is er eigenlijk antisemitisme? *Trouw*.
- Kerboua, S. (2016). From Orientalism to neo-Orientalism: Early and contemporary constructions of Islam and the Muslim world. *Intellectual Discourse*, 24(1), 7-34.
- Morgan, D. (2014a). Is it coz' I'm white? In F. Lowe (red.), *Thinking space. Promoting thinking about race, culture and diversity in psychotherapy and beyond* (pp. 75-85). London: Karnac.
- Nicolai, N. (1997). *Vrouwenhulpverlening en psychiatrie*. Amsterdam: Babylon - De Geus.
- Radar/Politie. (2020). *Monitor discriminatie 2019 politie-eenheid Rotterdam*. Rotterdam: Radar; Politie.
- Radar/Politie. (2021). *Monitor discriminatie 2020 politie-eenheid Rotterdam*. Rotterdam: Radar; Politie.
- Scheper-Hughes, N., & Bourgois, P. (2017). Introduction: Making sense of violence. In N. Scheper-Hughes & P. Bourgois (Eds.), *Violence in war and peace, an anthology* (pp. 1-33). Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishers.
- Valk, I. v. d. (2012). *Islamofobie en discriminatie*. Amsterdam: Pallas Publications - Amsterdam University Press.
- Vijlbrief, A., Wit, N. d., & Fiere, B. (2021). Ervaren discriminatie onder moslima's op de Rotterdamse arbeidsmarkt. In. Rotterdam: IDEM Rotterdam.
- Wallet, B. (2019). Chanoeka vieren. "Joodser dan dit kun je het bijna niet krijgen". Retrieved from <https://www.nik.nl/2019/12/chanoeka-vieren-joodser-dan-dit-kun-je-het-bijna-niet-krijgen/>
- Wit, N. de, & Fiere, B. (2021). *Openlijk Joods, maar niet altijd*. Rotterdam: IDEM Rotterdam.
- Yuksel, C., & Butter, E. (2020). *'Moslima' Een onderzoek naar de representatie van moslima's in de beeldbank van het ANP*. Retrieved from Utrecht: <https://ewoudbutter.files.wordpress.com/2020/10/onderzoek-moslimas-in-beeldbank-anp-def.pdf>

Dit project wordt financieel medemogelijk gemaakt door het Programma Rechten, gelijkheid en burgerschap (2014-2020) van de Europese Unie door grant agreement 963797. In dit rapport wordt slechts de mening van de auteur weergegeven. De Europese Unie is niet aansprakelijk voor het gebruik dat eventueel wordt gemaakt van de informatie in dit rapport.

